

BEATA LORENS

**О. ВАСИЛЬ ГОВГЕРА, „ОРГАНІЗАЦІЙНА СТРУКТУРА
ЛЬВІВСЬКОЇ ЕПАРХІЇ ХVІІІ СТ. (1700–1772)”, ЛЬВІВ
„ТРИАДА ПЛЮС” 2014, SS. 1167, ІІ.**

W 2014 r. ukazała się książka autorstwa ks. Vasila Hovhery dotycząca organizacji unickiej diecezji lwowskiej w latach 1700-1772. Wpisuje się ona w nurt historiografii ukraińskiej poświęconej badaniom stosunków religijnych i struktur cerkiewnych na terenie Zachodniej Ukrainy. W ostatnich latach w zakresie tej tematyki przybyło wiele cennych wydawnictw źródłowych i opracowań. Warto wymienić chociażby prace takich autorów jak Ihor Skoczylas i Leonid Tymoszenko. Tematyka podjęta w recenzowanej książce szczególnie koresponduje z publikacjami pierwszego z wymienionych autorów¹.

DR BEATA LORENS, adiunkt w Zakładzie Historii Nowożytnej Instytutu Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego. Zainteresowania badawcze koncentrują się na stosunkach religijno-społecznych na pograniczu etnicznym polsko-ruskim (ukraińskim) w czasach nowożytnych, zagadnieniach związanych z dziejami Kościoła oraz historią regionalną. Kontakt: Instytut Historii Uniwersytetu Rzeszowskiego, al. Rejtana 16c; 35-959 Rzeszów.

¹ І. Скочиляс, Галицька (Львівська) епархія ХІІ–ХVІІІ ст. Організаційна структура та правовий статус, Львів 2010; tenże, Генеральні візитації київської унійної митрополії ХVІІ–ХVІІІ століть. *Львівсько-Галицько-Кам'янецька епархія*, т. 2: Протоколи генеральних візитацій, Львів 2004; tenże, Протоколи єпископських і деканських візитацій церков київської уніатської митрополії ХVІІІ ст., в: *Рукописна україніка у фондах Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника НАН України та проблеми створення інформаційного банку даних*, Львів 1999, s. 446-490.

Funkcjonowanie w literaturze przedmiotu prac o podobnej tematyce i przywołującej te same źródła nie odbiera wartości recenzowanej monografii. Autor bowiem w sposób bardzo szczegółowy podjął analizę zagadnienia, koncentrując się przede wszystkim na informacjach źródłowych. Wysiłek heurystyczny zaowocował ustaleniami wnoszącymi nowe informacje w zakresie podziału administracji cerkiewnej na terenie eparchii lwowskiej.

Recenzowane opracowanie, o charakterze monograficznym, prezentuje organizację administracji cerkiewnej w unickiej diecezji lwowskiej w okresie 1700-1772. Zastosowana cezura czasowa ma swoje uzasadnienie, chociaż oparte o dwa różne systemy administracji: cerkiewnej i państwowej. Data początkowa związana jest bowiem z decyzją przystąpienia do unii z Kościołem łacińskim, podjętą przez eparchę lwowskiego Józefa Szumlańskiego. Z kolei data końcowa wiąże się ze zmianą przynależności państwowej ziem stanowiących obszar unickiego biskupstwa lwowskiego. Przejęcie tych terenów przez Austrię spowodowało regulację granic administracji kościelnej. Wobec zachodzących wtedy zmian terytorialnych cezura końcowa wydaje się w pełni uzasadniona.

Książka stanowi przykład solidnego, opartego na niepublikowanych źródłach opracowania naukowego, przedstawiającego w sposób szczegółowy problem określony w temacie. Autor sięgnął do wizytacji generalnych eparchii lwowskiej lat 1726-1733, 1739-1744 i 1763-1764, przechowywanych w Oddziale Rękopisów i Starodruków Muzeum Narodowego im. Metropolity Andrzeja Szeptyckiego we Lwowie oraz kolekcji dokumentów zgromadzonych w Centralnym Państwowym Archiwum Historycznym Ukrainy we Lwowie. Uzupełnieniem archiwaliów były wydawnictwa źródłowe wydane w językach rosyjskim, ukraińskim i łacińskim. Literatura przedmiotu obejmuje publikacje historyków ukraińskich, pracujących zarówno na Ukrainie jak i poza nią, oraz polskich, związanych głównie ze środowiskiem lubelskim. Uzupełnieniem opracowań powstałych w Polsce, a poświęconych zagadnieniu sformułowanemu w tytule recenzowanej książki, byłyby prace Zdzisława Budzyńskiego, bardzo korespondujące z poruszonym tematem².

² Z. Budzyński, *Struktura terytorialna eparchii lwowskiej w świetle wizytacji ks. Mikołaja Szadurskiego (1758-1765)*, w: *Religie, edukacja, kultura. Księga pamiątkowa dedykowana Prof. Stanisławowi Litakowi*, pod red. M. Surdackiego, Lublin 2002, s. 127-142; tenże, *Nieznane spisy dekanalne eparchii lwowskiej jako źródła do dziejów pogranicza polsko-rosyjskiego w drugiej połowie XVIII wieku*, w: *Historia. Archiwistyka. Ludzie. Księga pamiątkowa w pięćdziesiątą rocznicę powołania Archiwum Państwowego w Rzeszowie*, Warszawa - Rzeszów 2000, s. 39-56; tenże, *Spisy unickie eparchii kamienieckiej z lat 1758-1765 jako źródło do dziejów społecznych Podola*, „Annales Academiae Paedagogicae Cracoviensis”,

Struktura pracy jest generalnie strukturą problemową, co nadaje recenzowanej książce układ logiczny i klarowny. Przyjęty schemat konstrukcyjny wpłynął jednak na znaczne różnice w objętości poszczególnych rozdziałów, np. rozdział II liczy 7 stron, natomiast V – 298 stron. Ze względu na strukturę książki korzystniejszym rozwiązaniem byłoby potraktowanie rozdziału II jako podrozdziału.

Publikacja składa się z pięciu rozdziałów, które dość wyraźnie układają się w dwie części. Pierwsza, złożona z dwóch rozdziałów, zawiera informacje ogólne, oparte głównie na źródłach drukowanych i opracowaniach. Poruszono w nich stan eparchii lwowskiej na drodze do zawarcia unii cerkiewnej z Rzymem. Uwzględniono działalność eparchy Józefa Szumlańskiego prowadzącą w efekcie do zaakceptowania unii brzeskiej. Autor krótko scharakteryzował i ocenił działalność następców Szumlańskiego jako władcyków lwowskich. W rozdziale drugim ukazano podstawy prawne funkcjonowania eparchii uchwalone przez synod zamojski w 1720 r. oraz podjęte przez biskupów lwowskich. Określono także granice terytorialne eparchii.

Druga część pracy, składająca się z trzech rozdziałów, została oparta na źródłach rękopiśmiennych i stanowi trzon rozważań. Treści rozdzielono na dwa zasadnicze szczeble administracyjne w strukturze diecezji, mianowicie dekanaty (namiestnictwa) i parafie (parochie). W obu tych rozdziałach skoncentrowano się na prezentacji rozwoju tych struktur i zmian przynależności administracyjnej obserwowanych na podstawie wizytacji generalnych. Autor opisując sieć dekanalną posługuje się podziałem eparchii lwowskiej na trzy części: lwowską halicką i kamieniecką. Szczegółowe rozważania podparte materiałem statystycznym, dotyczące sieci dekanalnej, zostały podsumowane w syntetycznej konkluzji ujmującej wnioski z przeprowadzonej analizy. Ponadto w rozdziale poświęconym parafiom nakreślono bardzo szczegółowy obraz stanu cerkwi parafialnych, dokumentacji parafialnej oraz liczebności wiernych przynależnych do parafii. Interesujące rozważania dotyczyły kwestii budowy i poświęcenia cerkwi parafialnych. W osobny rozdział wyodrębniono urząd dziekański, prezentując kształtowanie się obowiązków i uprawnień, procedurę nadania stanowiska i jego kadencję, miejsce rezydowania dziekana. Autor scharakteryzował wymagania stawiane namiestnikom, które uregulowane zostały ustawami sy-

f. 21, *Studia Historica III, Księga pamiątkowa dedykowana profesorowi Feliksowi Kirykowi*, pod red. A. Jureczki, F. Leśniaka, Z. Nogi, Kraków 2004, s. 459-474; tenże, *Struktura terytorialna Cerkwi unickiej na terenie Podola pod koniec I Rzeczypospolitej (inventaryzacja sieci parochialnej)*, w: *Miasta i ludzie. Sacrum i profanum. Studia z dziejów społecznych i gospodarczych dedykowane Profesorowi Jerzemu Motylewiczowi*, pod red. P. Graty, B. Lorens, Rzeszów 2013, s. 351-413.

nodu zamojskiego z 1720 r. oraz zarządzeniami metropolity Atanazego Szeptyckiego z 1745 r. Ważną częścią rozważań było ustalenie świadczeń finansowych ponoszonych na rzecz dziekanów oraz kształtowanie się ich wysokości w XVIII w. Autor zebrał również nazwiska duchownych pełniących funkcje namiestników i przedstawił je w kilku tabelach. W tym miejscu zabrakło nieco konsekwencji i wyodrębnienia w oddzielnym rozdziale zagadnień związanych z funkcją parocha. Wydaje się jednak, że to zagadnienie potraktowane szerzej jako duchowieństwo parafialne, ze względu na swą rozpiętość i bogactwo źródeł, może się stać tematem osobnych studiów i monografii, o czym zresztą Autor pisał w zakończeniu książki.

Warto odnotować liczne tabele (łącznie 52) zamieszczone w tekście wśród zasadniczych rozważań. Mieszczą one bogaty materiał statystyczny, a także faktograficzny (cytaty źródłowe). Szkoda, że nie sporządzono ich spisu, co ułatwiłoby sprawne odnalezienie poszukiwanych informacji. Równie obfite w cytowany materiał źródłowy są rozbudowane przypisy. W ich przypadku jednak warto byłoby niektóre treści przenieść do rozważań w tekście, np. w podrozdziale dotyczącym obrazów słynących cudami historię związaną z kultem poszczególnych ikon można byłoby zrelacjonować w narracji, a nie ograniczyć się tylko do wymienienia miejsc ich przechowywania. Zabieg zastosowany przez Autora podważa sens konstrukcji takiego podrozdziału.

Ważną funkcję pełni aneks, w którym autor zamieścił 19 obszernych tabel (zajmujących 462 strony), opartych na materiałach źródłowych, a w wielu przypadkach zawierających ich fragmenty cytowane w języku źródła, czyli polskim (np. tab. 1). W tabelach Autor stosuje polskie nazwy miejscowości w ich brzmieniu i pisowni XVIII-wiecznej. Z jednej strony ułatwia to polskojęzycznemu czytelnikowi korzystanie z pracy, ale z drugiej pisownia jest archaiczna (np. Żułkiew!, Umań!). Praca została opatrzona indeksami, uwzględniającymi alfabety cyrylicy i łaćniński.

W sposobie prezentowania informacji dominuje faktografia i statystyka, co może nużyć czytelnika, ale historykom dostarcza cennych informacji zaczerpniętych z trudno dostępnych źródeł. Autor konsekwentnie stosuje nazewnictwo związane z Kościołem katolickim (dekanat, parafia). Robi to jednak świadomie, zdając sobie sprawę, że nie wszystkie określenia są obecnie stosowane. Mankamentem pracy jest współczesna pisownia dat dziennych (np. na stronie 155 – 11.04.1711 p.), która stanowi pewien dysonans z czasem opisywanych zdarzeń.

Recenzowana książka stanowi szczegółowe studium poświęcone administracji unickiej diecezji lwowskiej na poziomie dekanatów (namiestnictw)

i parafii (parochii). Autor uzupełnił w ten sposób lukę w badaniach podejmowanych w ostatnich latach, a jednocześnie otworzył nowe perspektywy badawcze w zakresie chociażby sytuacji unickiego duchowieństwa parafialnego w eparchii lwowskiej.